

HALLGATÓI MOBILITÁS A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

A HALLGATÓI MOBILITÁS AZ EGYSÉGES európai felsőoktatási tér kialakítása kapcsán hangsúlyos szerepet kapott az elmúlt években, amelynek elősegítése az Európai Unió egyik legfontosabb célkitűzésévé vált egyrészt a kontinens országai között megvalósuló diákcseré, másrészt az Európán kívüli térségekből érkező fiatalok vonatkozásában. A bolognai folyamat törekvéseit megelőzően a Kárpát-medencében már kialakul a hallgatói mobilitás egy sajátos formája, amely nem sorolható be az európai mobilitási modellek közé.

A Kárpát-medencei hallgatói mobilitás a bolognai folyamat részeként megvalósuló tanulmányi migrációtól több tényező mentén is különbözik. Az első eltérést a magyar állam nemzetpolitikájának részeként megvalósuló célzott és erőteljes támogatáspolitikája jelenti, amelynek keretében a 90-es évek elejétől támogatást élveztek a határon túli magyar közösségek azon fiataljai, akik Magyarországon szándékoztak továbbtanulni. A második különbség a zárt földrajzi környezetben rejlik, amelynek kereteit a Kárpát-medence jelenti, jellemzője, hogy etnikai alapon szerveződik, a szomszédos országokban élő magyar fiatalok egyirányú tanulmányi migrációját jelenti Magyarországra. Egyirányú mobilitásról beszélhetünk jelen esetben, mert nem kölcsönösségi alapon valósul meg, a magyarországi fiatalok nem vesznek részt benne. A legnagyobb különbség a célokban körvonalazódik. A bolognai folyamat azért ösztönzi a hallgatói mobilitást, hogy serkentse az Európai Unió tagországai közötti munkaerő migráció kialakulását, hozzájárulva a gazdaság versenyképességének növeléséhez. Ezzel szemben a Magyarország által kiépített ösztöndíjrendszer célja a környező országok értelmiségi rétegének utánpótlása, és ezáltal a szomszédos országokban élő magyar társadalmak gazdasági fejlődésének elősegítése. Az elképzelések szerint, a támogatott fiatalok, tanulmányaik befejezését követően hazatérnek szülőföldjükre, otthon kamatoztatva az itt megszerzett tudásukat.

A határon túli hallgatók mobilitásában három korszakot különböztethetünk meg. A kezdeti, vagy „spontán” periódus, a 90-es évek közepéig, amelyet az intézményesülés szakaszának is tekinthetünk, abból a szempontból, hogy a magyarországi felsőoktatási intézményeket megcélzó határon túli hallgatók tanulmányainak jogi kereteit a kormányzat folyamatosan alakította ki a felmerülő igé-

nyekre reagálva. A törvényi keretek és a szülőföldi anyanyelvi felsőoktatási intézmények kiépülésével párhuzamosan az ösztöndíjas helyek számát is korlátozták, így az ideérkező hallgatók egy jelentős hányada a 90-es évek közepétől már költségtérítéses képzésben vesz részt. Figyelembe véve a szülőföldi anyanyelvi felsőoktatás széles skálájának kiépülését, elsősorban Románia és Szlovákia esetében, és a létrejött felsőoktatási expanziót, ezen hallgatók motivációit már nem lehet az otthoni felsőoktatási kínálat szűkösségével indokolni, mint azt a rendszerváltást követő időkben tették. Jelenleg a harmadik szakasz kezdetén tartunk, amely Magyarország Európai Unió csatlakozásával áll összefüggésben, amelynek következtében a szlovákiai hallgatók az uniós jogszabályoknak megfelelően a magyar állampolgárokkal azonos jogokkal tanulhatnak a magyar felsőoktatásban. Ez hamarosan a 2007-ben csatlakozó Romániát is érinteni fogja. Ebben a helyzetben a nemzetiségi alapon működő hallgatói mobilitás eddigi jogi keretei meg fognak változni, illetve kérdésként merül fel, hogy milyen mértékben fog megnövekedni az eddig sem elhanyagolható számú tanulási migráció.

A Kárpát-medencében megvalósuló hallgatói mobilitás folyamatainak átfogó megismerése érdekében, 2004 tavaszán feltáró jellegű kutatást¹ végeztünk, melynek célja a szülőföldi felsőoktatási rendszerrel szemben a magyarországi továbbtanulást választó fiatalok motivációinak, helyzetének, értékrendjének, kapcsolatrendszerének, társadalmi beágyazottságának és hazatérési szándékainak megismerése volt. A vizsgálat során azon négy régióból származó határon túli fiatalokat vizsgáltuk, melyekben jelentősebb számú határon túli magyar él, ezek Erdély, Felvidék, Kárpátalja és Vajdaság. A kutatás hiánypótló szerepet is betölt, mert az eddigiekben még csak kvalitatív vizsgálatok és olyan kvantitatív kutatások készültek, amelyek vagy adott régiók, vagy adott hallgatói kategóriák² vonatkozásában voltak reprezentatívak.

Jelen tanulmány a kutatás azon részeredményeit mutatja be, amelyek a hallgatói mobilitás jellemzéséhez szorosan kötődnek. A kutatási eredmények későbbi elemzése során, a dolgozatban tárgyalt kérdésekkel összefüggésben, feltárássra kerül a fiatalok kapcsolathálózata és magyarországi beágyazottságának kérdése, szülőföldjüktől való elszakadásuk mértéke, értékrendszerük, jövőképük, valamint a jelenlegi ösztöndíj-szabályozás feltételeinek megítélése is. Ezen dolgozat keretében, három kérdéskör részletes vizsgálata kerül bemutatásra:

- Milyen társadalmi-gazdasági háttérrel rendelkező fiatalok választják a magyarországi továbbtanulást a szülőföldjükön is létező felsőoktatási képzési kínálattal szemben?

¹ A kutatás „Határon túli hallgatók magyarországi tanulmányai” címmel, a Határon Túli Magyarok Hivatala és a Márton Áron Szakkollégium támogatásával valósult meg. A kutatás vezetője Erdei Itala volt, az infrastrukturális feltételeket a Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programiroda biztosította, ahol a 2005 márciusában elkészült kutatási jelentés is megtalálható.

² A Márton Áron Szakkollégium 2004 tavaszán reprezentatív kérdőíves vizsgálatot készített az intézményben lakó határon túli hallgatók körében. A vizsgálatba a Budapesten, Pécsen, Szegeden és Debrecenben élő Márton Áron Szakkollégiumban lakó ösztöndíjas hallgatók voltak érintettek.

- Milyen körülmények és motivációk határozzák meg a hallgatók döntését?
- Milyen jövőképpel rendelkeznek és ebben milyen szerepet játszik a hazatérés?
A magyarországi továbbtanulás migrációs csatornaként működik-e szemben a megfogalmazott kormányzati szándékkal?

A megfogalmazott kérdések minden esetben regionális összehasonlításban kerülnek bemutatásra. Ezt azért tartjuk fontosnak, mert Románia, Szlovákia, Szerbia-Montenegró és Ukrajna eltérő gazdasági és geopolitikai helyzetben vannak, amelyek következtében az adott országból származó, abban szocializálódott hallgatók családi háttere, motivációja és jövőképe különbözhet egymástól.

A tanulmány alapját képező kutatás módszerei

A kutatás kiinduló pontját az Oktatási Minisztérium Statisztikai Osztálya által rendelkezésünkre bocsátott adatbázis képezte, amely a külföldi hallgatók alapadatait tartalmazta. Elemzése során kiderült, hogy nem foglalja magába azon alapvető információkat, amelyekre a mintavétel során szükség lett volna. Ezért adatszolgáltatásra kértük az adatbázisban szereplő felsőoktatási intézményeket, a náluk tanuló határon túli hallgatók száma és alapadatai tekintetében. Ennek során körülbelül azonos számú hallgatóról kaptunk információkat, mint amennyi az OM Statisztikai Osztályának adatbázisában is szerepelt (7691 hallgató). Az általunk kért személyes adatok alapján, amely tartalmazta többek között a hallgatók születési helyét és időpontját, valamint édesanyjuk nevét, lehetővé vált a több szakon, vagy több intézményben tanuló hallgatók beazonosítása. Ezzel párhuzamosan a képzés helyszínének elemzésével kiszűrhetővé váltak azon fiatalok, akik bár az adott magyarországi intézményben vannak nyilvántartva, tanulmányaikat szülőföldjükön folytatják, székhelyen kívüli képzés³ keretében. Ennek eredményeként – a több szakon tanuló hallgatók csak egyszer kerültek be az alapfájlba, valamint a székhelyen kívüli képzésben tanulók kikerültek belőle⁴ – megállapíthatóvá vált a tényleges alapsokaság, 4248 fiatal tanult Magyarországon 2004 második félévében.

Az alapsokaságra vonatkozó adatok összegyűjtése 2004 júniusára készült el, így a vizsgálat csak szeptemberben kezdődhetett el. Ezért kivettük a 2004-ben végzett hallgatók adatait a listáról, amelynek következtében az alapfájl az eredeti 4248-ról 3553-ra csökkent. Az így elkészült lista tartalmazta mindazon határon túli hallgatót a vizsgált négy országból, akik 2004 júniusában még a felsőoktatási rendszer részesei voltak és szeptemberben is folytatták tanulmányaikat.⁵ Mivel

³ Székhelyen kívüli képzések alatt értem a magyarországi egyetemek szomszédos országokban működő kihelyezett tagozatait. Ezek hallgatói, bár a magyarországi statisztikai nyilvántartásban szerepelnek és magyarországi diplomát kapnak a képzés befejezésével, otthon végzik tanulmányaikat, nem Magyarországon.

⁴ A kutatásunk csak a Magyarországon tanuló határon túli fiatalokra irányult, ezért a szülőföldjükön tanuló hallgatók érdektelenek voltak a vizsgálat szempontjából.

⁵ Tehát a 2004 őszén tanulmányaikat megkezdők nem kerültek be a mintába.

az alaphívásban szereplő fiatalok 40 különböző városban tanultak,⁶ a terepmunka gyakorlati lebonyolíthatósága érdekében, kiválasztottuk azt a 10 magyarországi várost,⁷ ahol 80 százalékuk tanult.

Véletlen kezdőpontú szisztematikus mintavételi eljárást használtunk (minden ötödik hallgatót választottuk ki) előzetes rétegzéssel, három változó: nem, származási ország és a felsőoktatási intézmények székhelye alapján. Személyes megkérdezésen alapuló kérdőíves vizsgálatot alkalmaztunk, amelyben a lekérdezés helyszínén tanuló magyarországi egyetemisták végezték a kérdezőbiztosi munkát. Az adatfelvétel 2004 szeptember végén kezdődött és 2005 január közepéig tartott. A lekérdezés hosszú időtartama két körülménynek volt köszönhető: egyrészt a hallgatók szinte elérhetetlenek a jelenlegi rendszerben az adatvédelmi jogszabályok miatt (tekintettel a kredit rendszerre az órarend alapján sem lehet őket könnyen elérni a felsőoktatási intézményben); másrészt a kettős állampolgársággal kapcsolatban kialakult vita, majd a népszavazás visszavetette a válaszolási hajlandóságot (10 százalékos visszautasítás). A fiatalok elérhetlensége miatt, a lekérdezés során pótmintát kellett készíteni még három hullámban, így sikerült végül 452 hallgatót lekérdezni az eredetileg tervezett 700 helyett. A kérdőív egyes kérdéseire, a kérdezőbiztosok erőfeszítései ellenére, a hallgatók egy része nem válaszolt. Azonban mi minden kérdőívet felhasználtunk, mert az általuk közvetített információkat túl értékeseknek tekintettük ahhoz, hogy adataikat töröljük az adatbázisból.

A lekérdezés eredményeit tartalmazó adatbázisban szereplő hallgatók megoszlása nemek, származási ország és az intézmények székhelyének (Melléklet 1., 2., 3. táblázat) függvényében reprezentatívnak tekinthető. A vizsgálat eredményei torzíthatnak abból a szempontból, hogy a nappalis hallgatók felülreprezentáltak a levelezős és távoktatásos képzésben tanulókkal szemben, akiket a kérdezőbiztosok az esetek többségében nem tudtak elérni.

A hallgatók társadalmi-gazdasági háttere

Kérdésfelvetésünk kiinduló pontját annak vizsgálata képezte, hogy milyen társadalmi-gazdasági környezetből származó fiatalok választják továbbtanulásunk helyszínéül Magyarországot, az otthon is létező felsőoktatási lehetőségekkel szemben? Ennek vizsgálata azért elengedhetetlen, mert a külföldi továbbtanulás fokozott anyagi terheket jelent a családok számára, úgy a költségtérítéses, mint az államilag finanszírozott képzésben tanuló hallgatók esetében.

A felsőoktatás szerepet játszik adott társadalmi helyzetek reprodukciójában. A társadalmi mobilitás vizsgálatok már korábban rámutattak arra, hogy a családi

6 A hallgatók 135 különböző intézményben és karon, 40 különböző városban tanulnak. A 40 városból 15-ben 10 alatti létszámban, további 6 helységben 20-nál kevesebb határon túli fiatal tanul.

7 A városok: Budapest, Debrecen, Szeged, Pécs, Nyíregyháza, Gödöllő, Győr, Piliscsaba, Mosonmagyaróvár, Miskolc.

hátter és a fiatalok iskolai karrierjének alakulása között szignifikáns összefüggés⁸ létezik. A környező országokban és Magyarországon bekövetkezett felsőoktatási expanzió eredményeként nőnie kellett a generációk közötti mobilitásnak, újabb és újabb társadalmi rétegek számára nyílt meg a továbbtanulás lehetősége. Ezzel párhuzamosan, nem hagyható figyelmen kívül az a természetes igény sem, hogy a kedvezőbb gazdasági és/vagy kulturális helyzetben lévő családok gyermekeik révén igyekeznek stabilizálni megszerzett társadalmi pozícióikat, amelyben a külföldi továbbtanulás újabb lehetőségként jelenik meg.

Tanulmányunk első felében ezért arra teszünk kísérletet, hogy a felsőoktatási részvétel szempontjából homogén csoportot a szülők társadalmi státusának függvényében értékeljük, összefüggésbe hozva azt a magyarországi továbbtanulási esélyekkel. Ennek keretében a fiatalok és szüleik kulturális és gazdasági tőkéjét vizsgáljuk részletesen.

A kulturális tőke vizsgálata

A szülők iskolai végzettsége

A környező országokban az oktatási expanzió révén a 90-es évek elejétől egyre szélesebb társadalmi rétegek számára vált lehetővé a bejutás a felsőoktatásba, egyes esetekben (pl. Romániában) már a felsőoktatási piac túlkínálatáról is beszélhetünk. Ebben a helyzetben nagyon is időszerű megnézni, hogy milyen iskolai végzettségű szülőktől származó fiatalok választották mégis a magyarországi felsőoktatást, megvizsgálni motivációikat és döntésük körülményeit.

A szülőket elemezve összevont változót hoztunk létre annak vizsgálatára, hogy milyen iskolai végzettségű családokból származnak a hallgatók. Az eredeti nyolc itemből álló nominális skálát átalakítva, három csoportot különböztetünk meg: azon családokat, ahol egyik szülőnek sincs érettségije, azokat ahol legalább az egyik szülőnek érettségije van, illetve azokat ahol legalább az egyik szülőnek felsőfokú végzettsége van.

1. táblázat: A szülők iskolai végzettségének együttes megoszlása a régiók függvényében (százalék)

	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	Összesen
Egyik szülőnek sincs érettségije	11,3	15,7	11,0	7,6	11,5
Legalább egyiknek érettségije van	38,0	36,0	39,5	36,0	37,9
Legalább egyiknek felsőfokú végzettsége van	49,7	48,3	49,5	56,4	50,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	177	89	91	78	435

⁸ Szignifikáns összefüggés alatt értem ha a két vagy több változó közötti kapcsolat nem mintavételi hibából ered. „Egy összefüggés 0,05 szignifikanciája ($p = <0,05$) azt jelenti, hogy legfeljebb 5 százalék valószínűséggel kaphatnánk pusztán a mintavételi hibából eredően olyan erős összefüggést, amelyet megfigyelünk” (Earl Babbie, p. 515-516).

Amint a táblázatból is látható, kiugróan magas az értelmiségi családból származó hallgatók aránya. Regionális bontásban nem fedezhetőek fel szignifikáns különbségek, nagyjából azonos trend jellemzi a vizsgált országokból származó hallgatókat. Egyedül a felsőfokú végzettségű szülők megoszlásában van nagyobb eltérés, amelynek alapján a Magyarországon továbbtanuló vajdasági hallgatók között legmagasabb az értelmiségi családból származók aránya.

Ha arra gondolunk, hogy a magyarországi felsőoktatást választók fele értelmiségi családból származik, ez azt jelzi, hogy a magyarországi felsőoktatási rendszerbe való bekerülés esélyeit a szülők iskolai végzettsége jelentősen meghatározza. Ez a jelenség több tényezővel is magyarázható: egyrészt ezen családok a magyarországi felsőoktatási diploma munkaerő-piaci esélyeit valószínűleg felülértékelik a szülőföldi lehetőségekkel szemben, másrészt olyan tudás és készségek birtokába juttatják gyermekeiket, amely lehetővé teszi, hogy kimozduljanak szűkebb társadalmi környezetükből.

Középiskola választás

A középiskola választása komoly döntés a szülők és a diákok életében, hiszen sok esetben meghatározó lehet a fiatalok továbbtanulási esélyeit illetően. A szülők iskolai végzettsége függvényében vizsgálva a hallgatók tanulmányi karrierjét, szignifikáns különbséget fedezhetünk fel a középiskola típusának megválasztásában, a diplomás szülők gyermekei közül többen végeztek gimnáziumot szemben a másik két csoportból származó fiatalokkal, kiknek közel egyharmada szakközépiskolát végzett (Melléklet 4. táblázat).

Jellemző, hogy elsősorban a magyar tannyelvű osztályokban/iskolákban végeztek választották a magyarországi továbbtanulást, alig 5 százalék azok aránya, akik államnyelven tanultak. A középiskolákat vizsgálva, döntően az adott határon túli régió ún. „nagy hírnevű” elitgimnáziumaiban végeztek, mint pl. a csíkszeredai Márton Áron Gimnázium, a nagyberegai Református Gimnázium, vagy a révkomáromi Selye János Gimnázium.

A másodlagos oktatási piac igénybevétele

Az otthonról hozott/kapott tudástökében – amelynek különböző elemeit a szülők átörökítik, illetve egyes társadalmi csoportok ennek híján, ám megfelelő anyagi eszközök birtokában megvásárolnak gyermekeik számára – fontos szerepet tölt be az iskola mellett működő másodlagos oktatási piac igénybevétele. A „különórákra” járásnak eltérő okai lehetnek. Egyrészt az iskola által közvetített követelményeknek való megfelelésben segíthet, másrészt olyan tudás birtokosává teheti a fiatal, amelyet a szülei, vagy önmaga fontosnak tart, ám az oktatási intézmény keretében nem válik számára elérhetővé/vagy nem elégséges mértékben. Ez egy racionális döntés eredménye, amelyben a családok a várható haszon érdekében, egy meghatározott cél eléréséért bizonyos, anyagiakban kifejezett, áldozatot hoznak.

A különböző iskolai végzettségű családok gyermekei eltérő arányban jártak iskolán kívüli különórákra, de különbség fedezhető fel a különórák típusaiban is. A magasabb iskolai végzettségű családok körében szignifikánsan többen vették igénybe, a leginkább konvertálható tudásfajtát, az idegen nyelvórákat, amelyet a klasszikus műveltségisménynek a tükröződéseként felfogható zene és művészeti tárgyak elsajátítása követ.⁹

Különbség tapasztalható közöttük a tekintetben is, hogy milyen mértékben igényeltek más jellegű különórákat (pl. matematika, fizika stb.). Ez utóbbi csoport tagjai jóval magasabb arányban jártak olyan különórákra, amely az iskolai követelményrendszernek való sikeres megfelelést tette lehetővé, mint a diplomás szülők gyermekei. Ez egyrészt az otthon szabadon felhasználható tudástőke hiányával magyarázható, másrészt a családi értékrendszer leképzéseként is értelmezhető, amelyben az eredményes iskolai karrierhez szükséges tudás megszerzésének (mely előfeltétele a gyorsan gazdasági tőkére váltható felsőoktatási diploma elérésének) vágya dominánsabb a tágabb kultúrához tartozó művészeti tárgyak, idegen nyelvek elsajátításához képest. Igaz a szülők részéről esetükben nagyobb anyagi, a hallgatók részéről pedig több energia befektetést is igényelne, ha egyszerre több területen kívánnának „felzárkózni”.

Kulturális fogyasztás

A szülők kulturális fogyasztását négy változóval mértük: színházba járás, múzeum és komolyzenei koncertek látogatása, valamint szépirodalmi és tudományos könyvek olvasásának gyakorisága a megkérdezett gyermekkorában. Az iskolai végzettséghez hasonlóan egyetlen változót hoztunk létre a négyből, amelynek segítségével a szülők kulturális fogyasztásának mértékét összesítve határoztuk meg.

2. táblázat: A szülők kulturális fogyasztásának szintje iskolai végzettségük függvényében (százalék)

	A szülők kulturális fogyasztásának szintje			
	Alacsony	Közepes	Magas	Összesen
Egyik szülőnek sincs érettségije	19,4	8,8	0,0	11,6
Legalább egyiknek érettségije van	50,3	33,0	22,5	38,0
Legalább egyiknek felsőfokú végzettsége van	30,3	58,2	77,5	50,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	155	227	49	431

A szülők kulturális fogyasztása elsősorban az iskolai végzettséggel áll összefüggésben, bár szignifikáns kapcsolatot mutat a család anyagi helyzetével is. Ennek tárgyalására jelen fejezet végén térünk ki részletesebben.

⁹ A részletes táblázatok a „Határon túli hallgatók magyarországi tanulmányai” c. kutatási jelentésben találhatóak meg. A kutatási jelentés a vizsgálatot koordináló Határon Túli Oktatás Fejlesztéséért Programirodában van.

A megkérdezettek és szüleik kulturális fogyasztása között azonban nincs semmilyen összefüggés, így a gyakoribb színház, operalátogatás, a szépirodalmi könyvek olvasása ugyanúgy jelen volt az alacsonyabb iskolai végzettségű családok, mint az értelmiségi szülők gyermekeinél. Ezt elsősorban az iskola kiegyenlítő funkciójával lehet magyarázni, bár az kétségtelen, hogy ezen fiatalok jóval nagyobb távolságot tapasztaltak személyes családi élményeik és saját kulturális fogyasztásuk között. A különbségeket az is magyarázza, hogy ezen családok főként rurális környezetben élnek, míg az elitgimnázium választásával gyermekeik már 14 éves koruktól városi környezetbe kerülnek, ahol már könnyen elérhetővé válnak a kulturális lehetőségek.

Anyagi körülmények

Az iskolai végzettséggel ellentétben, a családok anyagi helyzetét vizsgálva már jelentős eltérések tapasztalhatók a négy régióból származó hallgatók között. A legalacsonyabb jövedelmű szülői háttérrel az ukrainai hallgatók rendelkeznek, legmagasabbal a szlovákiai származású diákok. Úgy gondoltuk, a hallgatók családi háttere közötti különbséget akkor lehet valóban értelmezni, ha az anyagi helyzet vizsgálatakor az adott ország jövedelmi kontextusában helyezük el, amelyhez viszonyítási alapként a lekérdezés időpontjában regisztrált országos átlagjövedelmeket vettük figyelembe.

E tekintetben, a kárpátaljai hallgatók szüleinek jövedelme magaslik ki, akik közel kétszer annyit keresnek, mint az ukrán átlag jövedelem. Ez azt jelzi, hogy a fent körvonalazódó különbségek ellenére, az ukrainai hallgatók tehetősebb családokból származnak – az adott régióban élő családokhoz viszonyítva – mint a másik három országból származó fiatalok. Ez utóbbiak esetében a különbség nem olyan magas, a romániai hallgatók szülei átlagban 10 százalékkal keresnek jobban, a szerbiai származásúak 5 százalékkal, a szlovákiak átlagjövedelme pedig meg-egyeznek az országos átlaggal.¹⁰ A családok gazdasági helyzetét a jövedelmen kívül a különböző anyagi javak birtoklásával is próbáltuk mérni.

3. táblázat: A szülők együttes havi nettó jövedelme (forintra átszámolva)

Származási ország	Átlagjövedelem	N
Szlovákia	179 816	71
Szerbia	93 077	59
Románia	92 586	121
Ukrajna	51 059	74
Átlag	102 276	325

A kérdőívben felsorolt 16 item közül azon tulajdonjavarokat emeltük ki a 4. táblázatban, amelyek birtoklása kevésbé jellemző, illetve amelyek között szignifikáns

¹⁰ Az ukrainai, romániai, szlovákiai és szerbia-montenegrói átlagjövedelmek tekintetében a 2004. decemberi országos átlagokat vettük alapul, melyek mértékét a komáromi, kolozsvári, szabadkai és beregszászi Agora Iroda munkatársai adták meg, az adott ország hivatalos statisztikái alapján.

különbségeket tapasztaltunk az adatok értelmezésekor. A jövedelmek közötti regionális különbségek az anyagi javak tulajdonlásában is körvonalazódnak.

4. táblázat: A szülők anyagi javakkal való ellátottságnak mértéke (százalék)

Anyagi javak	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	N
Nyaraló	20,5	14,1	4,3	7,5	61
Építési telek	36,2	19,6	31,9	18,8	130
Automata mosógép	81,1	94,6	57,4	92,5	365
Mobil telefon	71,4	89,1	81,9	75,0	351
Vídeomagnó	44,3	84,8	41,5	75,0	259
DVD lejátszó	18,9	31,5	11,7	13,8	86
CD lejátszó	49,2	72,8	36,2	47,5	230
Mikrohullámú sütő	49,7	91,3	63,8	48,8	275
Számítógép	50,8	56,5	19,1	46,3	201

Amennyiben az anyagi javak együttes előfordulását nézzük, az előbb tapasztalt országok közötti különbséget újra tapasztalhatjuk, elsősorban az ún. státusszimbólumként is működő javak esetében mutatkozik nagyobb eltérés. Ez az eltérés szignifikáns összefüggést mutat az iskolai végzettséggel is, amely trend értelmében minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál magasabb a birtokolt anyagi javak előfordulása családon belül (Melléklet 5. táblázat). Ez azt is mutatja, hogy a magasabb iskolai végzettségű szülők inkább költenek olyan tárgyakra, amelyek egyrészt a család társadalmi szerepét definiálják, másrészt aktívan hozzájárulnak nem csupán a kikapcsolódáshoz, de a tudástőke folyamatos gyarapításához is, mint például a számítógép.

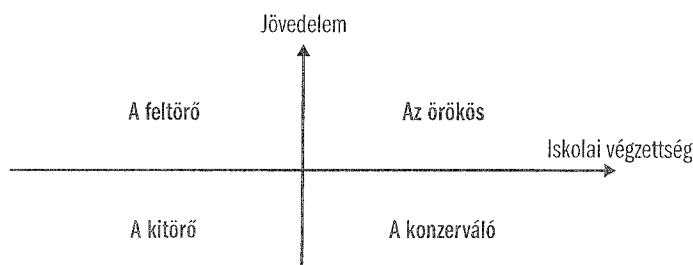
Hallgatói típusok a családi háttér függvényében figyelembe véve szakválasztásukat

Ahogy az előző két alfejezetben láthattuk, jelentős különbségek körvonalazódtak a hallgatók között családi háttérük tekintetében. Ezen eltéréseket az alábbi modell segítségével ragadhatjuk meg, amelyben a horizontális skála a szülők iskolai végzettségét, a vertikális pedig jövedelmüket illusztrálja. A két változónak a használata azért releváns, mert a szülők iskolai végzettsége végig szoros összefüggést mutatott kulturális tőkénkkel, illetve a gyermekek számára közvetített tudástőkével, a jövedelem pedig szignifikáns összefüggésben állt az anyagi javak birtoklásával. A hallgatókat négy típusba sorolhatjuk annak megfelelően, hogy szüleik milyen gazdasági és kulturális tőkével rendelkeznek.

A korrekt összehasonlítás érdekében, a szülők jövedelmét, minden esetben saját országuk jövedelmének átlagához viszonyítottuk (ez azt jelenti, hogy pl. az ukrainai és a szlovákiai „örökösök” aránya csak az adott ország gazdasági viszonyai között releváns, hiszen mint a fentiekben is látszott, a két ország között jelentős eltérések vannak a jövedelemszintek tekintetében. Ez azért lényeges, mert ha egy

ukrajnai „örökös” a szlovákiai jövedelmi viszonyok közzé helyeznénk – figyelmen kívül hagyva a származási ország gazdasági körülményeit – akkor ő a konzerváló kategóriába kerülne, jelentősen torzítva a vizsgálat eredményeit.). A hallgatói típusok jellemzésekor figyelembe vettük a fiatalok szakválasztását is, amelynek bemutatására részletesebben később kerül sor.

1. ábra: A gazdasági és kulturális tőke fogalmaival megragadva a vizsgált jelenséget, a négy típust a következők jellemzik:

Az örökös

Gazdasági és kulturális tőkével egyaránt rendelkező családok gyermekei, kik céltudatos tőkebefektetéssel igyekeznek gyermekeik társadalmi státusát biztosítani. Célratoró tudástőke gyarapítás jellemzi őket: 92 százalékuk elitgimnáziumba járt, 73 százalékuk idegen nyelvet tanult különórán, szüleikhez hasonlóan magas a kulturális fogyasztás szintje gyermekkorukban. Egyetemi szakválasztásukban is nagyfokú tudatosság fedezhető fel, a többiekhez képest kimagasló a közgazdasági, jogi és informatika pályát választók aránya.

A konzerváló

Kulturális és tudás tőkével rendelkező szülők, kik az általuk birtokolt tudást átadva, társadalmi pozíciójukat elsősorban konzerválják (alacsonyabb jövedelmű diplomás szülők gyermekei). Jellemző a zenei különóra magas aránya (56 százalék), ebben a kulturális tőke reprodukció tükröződik. Szakválasztásuk elég heterogén, bár elég magas a bölcsész szakokat választók aránya. Ebben a szülők által gyakorolt „életstratégia” fedezhető fel, amely elsősorban a biztos megélhetés irányába mozdítja el ezen fiatalokat, és kevésbé az általuk személyesen nem ismert, valószínűleg általuk nagyobb kockázatként megélt gazdasági vagy egyéb pályák felé. Egyetlen téren, az informatika területén magasabb kicsit a részvételi arányuk, ez az a csoport, amely gazdasági tőkévé próbálja kulturális tőkéjét konvertálni.

A feltörő

Az előbbi csoporttal ellentétben gazdasági tőkével rendelkező, alacsony tudás és kulturális tőkével rendelkező szülők gyermekei, kik gazdasági tőkéjüket kulturális tőkévé konvertálják. Gyermekeiknek jelentős számú könyvet vásárolnak, különórákra járatják őket. Ez utóbbiak tekintetében nagyon magas a művészeti kü-

lönórakra járók aránya, amelyet elsősorban presztízsszerzésként lehet definiálni, hiszen közel 42 százalékos az arányuk e csoporton belül. Kimagasló, 71 százalékos az iskolai követelményeknek való megfelelés érdekében, illetve a továbbtanulásra felkészítő különórákra járók aránya. Ez a tudástőke felértékelődését jellemzi e csoportban, e szülők gazdasági potenciáljukat kihasználva elérhetővé teszik ennek megszerzését gyermekeik számára. Szakválasztásuk céltudatos, de az első csoporttal ellentétben a társadalmi presztízs megszerzésének irányába hat. Ezt jelzi, hogy kimagasló, közel 50 százalékos a bölcsész szakot választók aránya e fiatalok körében, sokkal magasabb mint a másik három csoportban.

A kitörő

Az országos átlagon alul kereső, maximum érettségivel rendelkező szülők gyermekei, akik egy felsőfokú diploma megszerzése révén próbálnak származási helyzetükből kitörni. Bár a többiekhez képest – feltételezésem szerint elsősorban a család hátrányos anyagi helyzete miatt – kevesebben jártak különórákra, kevesebb könyvük volt gyermekkorukban, ők nagyobb személyes aspirációkkal rendelkeznek, amelyet az is jelez, hogy elég magas körükben a már felsőfokú diplomások száma. Szakválasztásuk elég heterogén, nem fedezhető fel benne olyan céltudatosság, mint az örökösök esetében, ők elsősorban személyes érdeklődésük alapján választottak „szakmát”.

Regionális különbségek a hallgatói típusok előfordulásában

A vizsgált országokból származó fiatalok eltérő arányban képviselik a felsorolt négy alaptípust.

5. táblázat: Hallgatói típusok előfordulásának aránya származási ország szerint (százalék)

	Románia	Szlovákia	Ukrajna	Szerbia	Összesen
Kitörő	40,9	43,5	17,8	25,4	33,2
Konzerváló	18,3	15,9	16,4	30,5	19,6
Feltörő	13,0	11,6	27,4	15,3	16,5
Örökös	27,8	29,0	38,4	28,8	30,7
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N =	115	69	73	59	316

Az erdélyi és a felvidéki fiatalok körében sokkal magasabb az első generációs értelmiségek aránya, mint a másik két régióból származó hallgatók esetében. A kárpátaljai hallgatók közül elsősorban az értelmiségi családok gyermekei tanulnak tovább magyarországi felsőoktatási intézményekben.

Az örökösök magas aránya mindegyik régióban azt jelzi számunkra, hogy a gazdasági tőkével is rendelkező értelmiségi családok számára elérhetőbb/illetve fontosabbnak tartják a magyarországi felsőoktatási rendszerbe való bejutást.

Az erdélyi és felvidéki fiatalok összetételét vizsgálva megállítható, hogy elsősorban a tehetősebb értelmiségi családok, illetve a szegényebb diplománélküli

családok gyermekei preferálták a magyarországi továbbtanulást az otthoni felsőoktatási lehetőségekkel szemben. A kitörők esetében ez két tényezővel magyarázható: egyrészt teljes kiszakadást szeretnének származási környezetből, másrészt a megszerezhető ösztöndíj és a diákmunkák (amelynek otthon még nem alakultak ki a keretei) lehetővé teszik számukra tanulmányaik finanszírozását. Az örökösök nagyarányú előfordulását inkább azzal magyaráznám, hogy a szülői háttér által biztosított anyagi lehetőségek segítségével, egy olyan diploma megszerzését tűzték ki célul, amelynek birtokában megítélésük szerint jobb munkaerő-piaci esélyekkel rendelkeznek.

A szerbiai hallgatók körében szembetűnő a feltörők magas aránya, esetükben elsősorban a gazdasági vagy/és kulturális tőkével rendelkező családok dominálnak, nagyon alacsony a szegényebb, kevésbé iskolázott szülők gyermekeinek száma.

A magyarországi tanulmányok motivációja

Magyarországi kötődések, a döntést befolyásoló tényezők

A magyarországi továbbtanulás melletti döntés elemzésekor annak vizsgálatára is hangsúlyt fektettünk, hogy milyen előzetes kötődésekkel rendelkeztek magyarországi tanulmányaikat megelőzően. Abból a feltevésből indultunk ki, hogy egyelőzőleg már jól ismert közeg, amelyhez érzelmi szálak, rokoni kapcsolatok fűzik az egyéneket, megkönnyíti számukra a döntést és beilleszkedést, hogy egy „idegen” országban folytassák tanulmányaikat.

6. táblázat: Magyarországi tanulmányai előtt éltek-e itt rokonai, barátai, ismerősei?

	N	%
Közeli rokonom/rokonaim éltek itt	185	42,1
Közeli barátom/barátaim éltek itt	34	7,7
Ismerősöm/ismerőseim éltek itt	133	30,3
Egyetlen barátom/ismerősöm/rokonom se élt itt akkoriban	87	19,9
Összesen	439	100,0

A fenti feltételezést támasztják alá a 6. táblázat megoszlásai, amelyből látható, hogy a hallgatók felének közeli rokonai és barátai éltek Magyarországon, csupán egyötödük nem ismert senkit itt tanulmányai megkezdése előtt. Ezzel összefüggésben a fiatalok közel 60 százaléka elég gyakran tartózkodott Magyarországon, akár több hetet is eltöltve itt élő barátaival, rokonainál, ismerőseinél egy évben. További 15 százalékuk évente legalább egyszeri alkalommal látogatott az anyaországba, és csupán 25 százalékuk volt ennél ritkábban (Melléklet 6. táblázat).

Ezek alapján elsősorban azok a fiatalok választották a magyarországi továbbtanulást, akik már elég mély előzetes tapasztalatokkal rendelkeztek az országról és szoros rokoni/érzelmi kötelékek fűzik ide.

7. táblázat: Az alábbi tényezők milyen mértékben befolyásolták döntését?

	N	Átlag
Saját szándék	440	1,2
Család, rokonok	438	2,5
Barát, ismerős	437	2,9
Iskola, tanárok	437	3,1
Véletlen	434	3,3

A táblázatban szereplő változókat egy ordinális skála segítségével értékelték a válaszadók, amelyben az 1-es azt jelentette, hogy „teljes mértékben meghatározó volt döntésében”...a 4-es, hogy „egyáltalán nem játszott szerepet döntésében” az adott változó. Ezért a fenti táblázatban található változók átlagai minél inkább közelítenek az 1-hez, annál fontosabb szerepet játszottak a megkérdezettek döntésében.

A továbbtanulás színhelyének megválasztásában a hallgatókat, származási országuktól függetlenül elsősorban saját döntésük befolyásolta (nem tapasztalható szignifikáns eltérés származási ország függvényében) és csupán második helyen áll a család hatása. Ez utóbbi esetében szignifikáns különbséget tapasztaltunk azonban a szülők jövedelmének szempontjából, így a jobb anyagi körülmények között élő családok gyermekei körében (az örökös és a feltörő) a szülőknek nagyobb befolyásuk volt a döntés meghozatalára. Ez megerősíti a korábban felvázolt képet, amelynek értelmében az örökösök és feltörők sorsának alakulásában nagyobb szerepet játszanak a szülők, akik gyermekeiken keresztül továbbörökítik saját társadalmi pozíciójukat, másrészt gazdasági potenciáljukat kihasználva gyermekeik számára egy más társadalmi státus megszerzését teszik lehetővé/elérhetővé.

A magyarországi továbbtanulás: egyéni vagy csoportos döntés?

A hallgatók döntését több szempont is megalapozhatta. Ezek közül úgy gondoltuk, hogy érdemes kitérnünk annak vizsgálatára is, hogy a hallgatók egyedül érkeztek-e magyarországi tanulmányaikra, vagy esetleg többedmagukkal.

Három típust különböztetünk meg ebből a szempontból:

- Az egyedül érkezők csoportját, akik döntésüket vállalva ismerősök segítségével nélkül kellett boldoguljanak megérkezésükkor.
- Azon hallgatókat, akik bár egyedül érkeztek, őket egy ismerős közeg várta, hiszen számos rokonuk és barátjuk élt már itt, akik segítséget jelenthettek a beilleszkedésben és az elindulásban.
- Azokat, akik több társukkal egyszerre, mintegy csoportban érkeztek, megkönnyítve az első időszak nehézségeit. Körükben inkább beszélhetünk csoporthatásról, amely a magyarországi továbbtanulás felé irányította érdeklődésüket.

Országonként és hallgatói típusonként vizsgálva az érkezés körülményeit, szignifikáns eltéréseket tapasztaltunk. A megkérdezettek 20 százaléka tartozik az első

csoportba. Régióként elemezve őket jelentős különbséget tapasztaltunk előfordulási arányukban: a szlovákiai fiatalok körében a leggyakoribb ezen típus előfordulása (30 százalék), amelyet a szerbiai fiatalok aránya követ 26 százalékkal, a romániai pedig 19 százalékkal (Melléklet 7. táblázat).

Nagyon alacsony az arányuk az ukrain fiatalok körében (8 százalék), amelyet ha összevetünk azzal, hogy közülük érkeztek csoportosan a legtöbben (25 százalék), valamint azzal a ténnyel, hogy körükben volt a legerősebb az iskola/tanárok hatása a magyarországi továbbtanulás melletti döntésükben, levonható a következtetés, hogy a kárpátaljai magyar középiskolák/azokban tanító pedagógusok egy jelentős része a fiatalokat a magyarországi továbbtanulás irányába tereli.

A korábban vázolt négy hallgatói alaptípus magatartása szintén szignifikánsan különbözik e szempontból. A kitörők érkeztek a legmagasabb arányban egyedül, közel 40 százalékkal, alig 12 százalékkal jött több társával együtt. Velük ellentétes magatartás jellemzi a feltörőket és az örökösöket, egyharmaduk több társával együtt érkezett ide, körükben az egyedül érkezők aránya alig éri el a 13 százalékot (Melléklet 8. táblázat). Ez azt jelzi, hogy a kitörők hajlamosabbak a nagyobb kockázatvállalásra személyes aspirációik megvalósítása érdekében.

A döntés pillanata, körülményei

A hallgatók többsége (76 százalékkal) már középiskolás korában, illetve néhányan azt megelőzően általános iskolában eldöntötték, hogy Magyarországon szeretnének továbbtanulni. Származási ország szerint nem léteznek nagy különbségek a döntéshozás pillanatában, csak annyi, hogy a vajdasági diákok átlagban egy évvel hamarabb hozták meg döntésüket, mint a többiek.

8. táblázat: Az érettségi előtt döntők megoszlása az otthoni továbbtanulás függvényében

Felvételizett korábban szülőföldjén felsőoktatási intézménybe?	N	%
Igen, felvettek és elvégeztem otthon egy főiskolai/egyetemi szakot	4	1,3
Igen, felvettek, de nem fejeztem be otthoni tanulmányaimat	65	20,8
Igen, de nem vettek fel	26	8,4
Nem is próbálkoztam, mert Magyarországon akartam tanulni	216	69,5
Összesen	311	100,0

Annak ellenére, hogy ezen hallgatók már középiskolás korukban a magyarországi továbbtanulás mellett döntöttek, 30 százalékkal az otthoni felsőoktatási rendszert is kipróbálta/illetve szerette volna amennyiben felvételt nyer. Stratégiájukra jellemző, hogy mindkét országba felvételiztek, majd otthoni tanulmányaikat nem fejezték be, vagy el sem kezdték.

Azok alacsony számából ítélve, akik felvételt nyerve befejezték otthoni felsőoktatási tanulmányaikat, az a trend körvonalazódik, hogy a középiskolában a magyarországi továbbtanulás mellett döntő fiatalok általában meg is valósítják terveiket, attól függetlenül, hogy otthon bekerülnek-e a felsőoktatási rendszerbe vagy sem.

9. táblázat: Mivel foglalkozott, mikor meghozta a magyarországi továbbtanulás melletti döntését?

	N	%
Dolgoztam	21	22,0
Tanultam	62	64,5
Munkanélküli voltam	12	12,5
Összesen	96	100,0

A hallgatók egynegyede érettségi után döntött a magyarországi továbbtanulás mellett, 9 százalékuk 1–2 évvel az érettségit követően, a fennmaradó 15 százalékuk azonban csak jóval ezután. A fenti táblázat ezen hallgatók megoszlását mutatja, annak függvényében hogy mivel foglalkoztak a döntés pillanatában.

Közöttük találjuk azon fiatalokat, akik az otthoni felsőoktatási rendszerbe kerülve, egyetemi tanulmányaik alatt hozzák meg döntésüket. Kimagasló az erdélyi fiatalok aránya (Melléklet 9. táblázat), ami nem meglepő abból a szempontból, hogy ott található a magyar tannyelvű felsőoktatási szakok legszélesebb választéka. Azok között akik dolgoztak, feltűnően sok a pedagógus, számukra a magyarországi felsőoktatási rendszerbe kerülés valószínűleg az életpálya váltás esélyét jelenti.

A döntés motivációi

A magyarországi továbbtanulás melletti döntést 10 különböző változóval mértük. A kérdőívben használt ordinális skálában az 1-es azt jelentette, hogy „teljes mértékben meghatározó volt döntésében”...a 4-es, hogy „egyáltalán nem játszott szerepet döntésében” az adott változó. Ezért az alábbi táblázatban található motivációk átlagai minél inkább közelítenek az 1-hez, annál fontosabb szerepet játszottak a megkérdezettek döntésében.

10. táblázat: A magyarországi döntés motivációinak rangsora

Rangsor	Okok	Átlag	N
1.	A Mo.-i felsőoktatás színvonalasabb, mint az otthoni	2,2	427
2.	A Mo.-i diplomával többet tudok elérni az életben, mint az otthonival	2,5	423
3.	Csak államnyelven tanulhattam volna ezen a szakon	2,6	421
4.	Vonzott a magyarországi élet lehetősége	2,6	425
5.	Magyarországon szeretnék letelepedni	3,1	422
6.	Ez a szak nem létezett otthon	3,2	410
7.	Barátaim is átjöttek és velük akartam lenni	3,6	422
8.	Otthon nem vettem fel erre a szakra	3,7	406
9.	Itt élt a kedvesem és vele akartam élni	3,7	416
10.	A szüleim átköltöztek és velük jöttem	3,9	415

A hallgatók motivációit vizsgálva két változó értékelése emelkedik ki: „a magyarországi felsőoktatás színvonalasabb, mint az otthoni” és „a magyarországi diplomával többet tudok elérni az életben, mint az otthonival”. Ezek összehasonlí-

tó értékítéletet rejtenek magukban, amelynek alapján a fiatalok a szülőföldjükön rendelkezésre álló lehetőségekkel szemben felülértékelték a magyarországi felsőoktatás színvonalát, és az általa nyújtott lehetőségeket további karrierjük szempontjából.

A fenti megoszlások, bár önmagukban is igen sokat elárulnak a hallgatók választását meghatározó okokról, akkor válnak igazán érdekessé, ha megvizsgáljuk, hogy milyen motivációs halmazba rendeződnek, és ezen látens dimenziók hogyan befolyásolták a különböző hallgatói csoportok döntését. Ennek feltárására főkomponens elemzést végeztünk, amelynek során az egymáshoz közel álló motivációk három nagy csoportba szerveződtek: az elsőbe tartoznak a magyarországi élettel és felsőoktatással kapcsolatos tényezők, a másodikba az érzelmi kötődések, a harmadikba tartozók az otthoni felsőoktatási piac kínálatával függnek össze. A motivációk összvariációjának (elfogadott illeszkedés mellett: KMO 0,742) a három főkomponens közel 56 százalékát magyarázza.

11. táblázat: A magyarországi döntés motivációinak három főkomponense

Az adott főkomponensek magyarázó ereje:		1 főkom- ponens (23,7 %)	2. főkom- ponens (16,2 %)	3. főkom- ponens (14 %)
1. főkomponens változói	Vonzott a magyarországi élet lehetősége	0,773	-0,220	-0,110
	Magyarországon szeretnék letelepedni	0,726	-0,730	-0,253
	A Mo.-i diplomával többet tudok elérni az életben, mint az otthonival	0,724	-0,226	0,214
	A Mo.-i felsőoktatás színvonalasabb az otthoninál	0,459	-0,337	0,410
2. főkomponens változói	Barátaim is átjöttek és velük akartam lenni	0,322	0,596	-0,250
	Itt élt a kedvesem és vele akartam élni	0,303	0,565	-0,237
	A szüleim átköltöztek és velük jöttem	0,266	0,504	-0,323
3. főkomponens változói	Csak államnyelven tanulhattam volna e szakon	0,993	0,267	0,735
	Ez a szak nem létezett otthon	0,348	0,495	0,524

Az első főkomponenshez tartozó változók között találjuk a hallgatók várakozásait és terveit a magyarországi élettel kapcsolatban, amely összefonódik az itteni felsőoktatás színvonalának és a diploma későbbi értékének felbecsülésével. A második az érzelmi kötődések erősségét hangsúlyozza, amelyben a „barátaim is átjöttek és velük akartam lenni”...„a szüleim átköltöztek és velük jöttem” változók csoportosultak egyetlen halmazba. A motivációk harmadik csoportját strukturális kérdésként lehet kezelni, amelyet az otthoni felsőoktatási piac szűkös lehetőségei határoznak meg.

A három motivációs halmaz között nem találtunk szignifikáns eltérést a szülők és hallgatók kulturális háttere, iskolai végzettsége szerint. Feltételezésünkkel ellentétben nem találtunk különbséget annak függvényében sem, hogy a fiatalok hogyan ítélték meg Magyarország és szülőhazájuk gazdasági helyzetének alakulását az elmúlt 10 év vonatkozásában, az életszínvonal változásait, illetve milyennek értékelték a többség és kisebbség viszonyának alakulását származási országukban.

A hallgatók között alapvetően három tényező szerint találtunk szignifikáns különbséget: származási ország, a szülők gazdasági helyzete és a hallgatók előzetes felsőoktatási tapasztalatai alapján.

Regionális különbségek: az erdélyi és felvidéki hallgatókkal ellentétben, akiket különösebben sem a magyarországi élettel és felsőoktatással kapcsolatos motivációk, sem az otthoni szűkös képzési kínálat nem befolyásolt, a kárpátaljai fiatalok döntésében mindkét tényező hangsúlyosan megjelenik. A vajdasági diákokat elsősorban a hazai felsőoktatási piac korlátai motiválják a magyarországi felsőoktatás választásában, és nem a magyarországi élet vagy felsőoktatás színvonalának vonzása.

12. táblázat: A motivációk előfordulásának regionális különbségei:

	Magyarországi vonzás	Otthoni felsőoktatási kínálati korlátok
Erdélyi fiatalok	-	-
Felvidéki fiatalok	-	-
Kárpátaljai fiatalok	+	+
Vajdasági fiatalok	-	+

(Megjegyzés: az előjelek azt mutatják, hogy az adott főkomponens szerepet játszott-e vagy sem a hallgatók döntésében.)

A harmadik motiváció – az „otthoni felsőoktatási kínálati korlátok” – hangsúlyos jelenléte, illetve hiánya, a négy régió eltérő magyar tannyelvű felsőoktatási kínálatával jól magyarázható. Erdélyben és Felvidéken a 90-es évek elejétől egy tudatos intézményépítés eredményeként széles anyanyelvi képzési kínálat alakult ki, (ezt az ott élő magyarság nagyobb lélekszáma is lehetővé tette) szemben a vajdasági, illetve a kárpátaljai lehetőségekkel, amelyek sokkal szűkebb választási lehetőségekkel rendelkeznek e tekintetben.

Az eltérések nem csupán regionális szinten jelentkeznek, de településtípusok mentén is felfedezhetőek. Az érzelmi kötődések, mint motivációs tényező, a nagyvárosban lakó fiatalokat jellemzi, a kisvárosban és falusi környezetből származókat ez nem motiválta. A falusi származású hallgatók a magyarországi továbbtanulást elsősorban az otthoni szűkös kínálat miatt választották. Ez azzal magyarázható, hogy elsősorban a kárpátaljai fiatalok körében találunk döntően falusi származású fiatalokat, így ez a különbség a regionális adottságokkal áll összefüggésben (Melléklet 10. táblázat).

További különbségek körvonalazódtak a szülők gazdasági helyzetének függvényében is. Az adott ország átlagjövedelmén alul kereső családok, illetve a gazdasági javak tekintetében az alapellátottság szintjén lévők gyermekeit inkább az otthoni felsőoktatási kínálat szükségessége motiválja. Velük szemben helyezkednek el az anyagi javakkal jobban ellátottak gyermekei, akik nem az otthoni lehetőségek hiánya miatt jöttek Magyarországra tanulni, hanem a számukra itt megnyíló lehetőségek vonzásának eredményeként.

A döntés elemzésekor a hallgatókat három csoportba osztottuk aszerint, hogy rendelkeztek-e előzetes felsőoktatási tapasztalatokkal:

- az otthoni felsőoktatási rendszert jól ismerő hallgatók, akik egy egyetemi/főiskolai szak elvégzése után választották a magyarországi felsőoktatást
- az otthoni felsőoktatással szemben „bizonyos mértékű” tapasztalatokkal rendelkezők: azon fiatalok csoportja, akik egyrészt nem nyertek felvételt, illetve akik bejutottak az otthoni felsőoktatásba, de abbahagyták tanulmányaikat, vagy el sem kezdték
- a harmadik csoportba tartoznak azon hallgatók, akik nem is próbálkoztak otthon felvételizni, hanem egyből a magyarországi felsőoktatást célozták meg.

A vázolt hallgatói csoportok eltérő motivációk mentén hozták meg döntésüket. Az első csoportba tartozó fiatalok döntésében az otthoni kínálat szűkössége és a magyarországi élet/felsőoktatás vonzása nem játszott fontos szerepet, ami azt jelzi, hogy az egyetem elvégzése után már valamilyen más okból/okokból érkeznek Magyarországra továbbtanulni, mint azok, akik semmilyen vagy csak csekély mértékű előzetes felsőoktatási tapasztalatokkal rendelkeznek.

A második kategóriába tartozó fiatalok döntésüket elsősorban az otthoni felsőoktatási kínálat korlátaival hozták összefüggésbe. Figyelembe véve azonban, hogy ők az otthon sikertelenül felvételizők, illetve tanulmányaikat félbehagyó hallgatók, motivációikat inkább az otthoni kudarcélménnyel vagy negatív tapasztalatokkal lehet magyarázni, amelynek eredményeként értékelődött fel számukra a magyarországi felsőoktatási rendszerbe való bekerülés.

A harmadik csoportbeli hallgatókat, ellentétben az előzőleg tárgyalt fiatalokkal, nem az otthoni felsőoktatási piac korlátai, hanem a magyarországi vonzásként definiált faktorhoz tartozó tényezők motiválták. Ők azok, akik középiskolai tanulmányaikat követően, az otthoni felsőoktatási rendszer lehetőségeit figyelmen kívül hagyva, egyből Magyarországon kezdték felsőoktatási karrierjüket, egyértelműen az említett motivációk vonzásából kifolyólag.

További különbséget találtunk a Magyarországra csoportosan és egyedül érkező hallgatók motivációi között is, amelynek értelmében az első csoport esetében meghatározó volt a magyarországi vonzás szemben a második kategóriába sorolt fiatalokkal. Ez a korábban is vázolt tendenciát erősíti meg, amelynek értelmében a magyarországi továbbtanulás választásában a baráti network meghatározó szerepet játszik.

A hallgatók szakválasztása

A hallgatói mobilitáshoz szorosan hozzátartozik annak vizsgálata, hogy milyen szakok vonzották a fiatalokat olyannyira, hogy vállalták a külföldi tanulmányokkal járó többletköltségeket. Ez annál is fontosabb, mert mint az előzőekben láttuk, a szakválasztás összefüggésben áll a fiatalok családi hátterével is. A jobb anyagi körülmények közül származó értelmiségi családok gyermekei közül például töb-

ben választottak a munkaerőpiacon előnyösebb pozíciót biztosító szakokat, mint a hátrányosabb családi helyzetből származók.

A válaszadók közel 110 különböző szakon tanulnak, ezért elemzésünk során szakterületek¹¹ szerint csoportosítottuk őket. Legtöbben, 33 százaléuk valamilyen bölcsész szakra jár (sokan történelmet vagy idegen nyelveket választottak), őket követi a természettudományi és informatikai képzéseket választók aránya 13 és 12 százalékkal (a szakcsoport szerinti megoszlást Melléklet 11. táblázata mutatja).

A szakcsoportokba kerülő alacsony hallgatói létszámok nem tették lehetővé statisztikai összefüggések keresését, így be kell érniünk az érdeklődési kör pusztá elemzésével. Figyelembe véve a szülőföldi anyanyelvi képzési kínálatot, a fiatalok szakválasztása nagymértékben meghaladja az otthoni választékot, többségük olyan szakot, szakcsoportot választott, amely otthon nem tanulható anyanyelven: ide sorolhatók például a közgazdaságtani (legalábbis többségük), műszaki, jogi és művészeti képzések. Más kategóriát alkotnak a bölcsész szakot választók, melyek többsége az otthoni felsőoktatási rendszerben is tanulható magyar nyelven. Ezen fiatalok magyarországi továbbtanulását a szak hiányával nem lehet indokolni, ők valószínűleg inkább a magyarországi vonzás hatása alatt döntöttek.

Továbbtanulási tervek és hazatérés

A hallgatói mobilitás sok esetben migrációval is jár/járhat, hiszen a fiatalok életük egyik meghatározó szakaszában töltenek el huzamos időt (5–6 évet) egy másik országban. A migráció irányába hat, hogy ebben az időszakban a fiatalok egyrészt elszakadhatnak otthoni kötődéseiktől, másrészt elkezdnek kialakítani egy új életformát, baráti kapcsolatok jönnek létre, ami megnehezíti számukra a hazatérést. Ezért a kutatás során külön rákérdeztünk arra is, hogy milyen szándékaik vannak tanulmányaik befejezését követően a Magyarországon tanuló hallgatóknak. Erre vonatkozóan az eddigiekben még nem készült reprezentatív vizsgálat, csupán részleges statisztikai adatokkal rendelkezünk a BM adatbázisából, illetve néhány kvalitatív elemzés eredményeként történő becslésekkel.

Több kérdést tettünk fel, melyek egy része a továbbtanulási és munkába állási terveikkel kapcsolatos, másik aspektusa pedig a magyarországi állampolgársággal szembeni attitűdjeiket vizsgálta.

Továbbtanulási tervek

A továbbtanulási aspirációk és a munkába állás között nem találtunk eltérést sem a fiatalok családi háttere (szülők iskolai végzettsége, család anyagi körülményei, kulturális tőke), demográfiai jellemzői (nem, településtípus), sem a származási ország függvényében. Ez azt jelenti, hogy a továbbtanulást meghatározó tényezők a későbbi életszakaszban már nem játszanak közvetlenül meghatározó szerepet,

¹¹ A szakok csoportosításához a Felsőoktatási Felvételi Tájékoztatóban található szakcsoportok és a hozzájuk tartozó szakok besorolását vettük alapul.

ekkor már egyéb faktorok határozzák meg a hallgatók életútját, mint például a fiatalok eredeti szakválasztása. Ez volt az egyetlen szempont, amelynek alapján szignifikáns eltéréseket fedeztünk fel a hallgatók további életstratégiájának, a továbbtanulás vagy munkába állás szempontjából.

13. táblázat: Jelenlegi tanulmányai befejezését követően szándékai szerint Ön

	N	%
Továbbtanul	62	14,4
Munkába áll	128	29,6
Munkába áll és mellette továbbtanul	161	37,4
Még nem döntötte el	80	18,6
Összesen	431	100,0

Az összevont szakterületi bontás szerint a továbbtanulásnak elsősorban strukturális okai vannak, hiszen az egészségügyi területen tanulók tervezik legnagyobb arányban a munkába állás időpontjának kitolását. Ez azonban az orvosok szakosodásának velejárájaként értelmezhető és nem a továbbtanulási aspirációk átlagon felüli előfordulásának körükben. Rajtuk kívül még a bölcsész szakokon tanuló hallgatók között találunk magasabb arányban továbbtanuló hallgatókat, ami szintén strukturális okokkal magyarázható: a munkaerőpiacon a bölcsész diplomával rendelkezők hátrányba vannak az informatikai, műszaki és egyéb szakterületet végzett fiatalokkal szemben, számukra kitörési pontot egy másik diploma megszerzése, vagy a szakosodás, esetlegesen doktorátus elvégzése jelentheti.

Az informatikai, közgazdasági és műszaki szakterületen tanulók életstratégiája jelentősen eltér a többi fiatalétól: közöttük akár 50 százalékot is eléri az egyből munkába állók aránya, ami szorosan összefügg azzal, hogy ők tudják tudásukat legkönnyebben gazdasági tőkévé konvertálni a munkaerőpiacon.

Velük szemben a jogi és közigazgatási szakterületen tanuló hallgatók elsősorban a munkába állás melletti továbbtanulást választják, ami szintén a szak sajátosságaival magyarázható, a jogi pályát választók szakosodásukat munkájuk mellett tudják megszerezni.

Figyelembe véve a fenti sajátosságokat, megállapítható, hogy hallgatók felsőoktatási pályáját a családi háttér közvetlenül meghatározza, kihat a szakválasztásra, mely aztán a későbbiekben meghatározza a fiatalok életstratégiáját. Így a családi háttér a későbbiekben is közvetetten hozzájárul a hallgatók szakmai pályafutásának alakulására, a továbbtanulási terveikre, illetve a munkaerő-piaci aspirációkra.

Hazatérési tervek

A magyarországi állami ösztöndíjban részesülő fiatalok, ha nem akarják elveszíteni ösztöndíjukat és az ezzel járó államilag finanszírozott hallgatói státust, egy szerződést kell aláírjanak, amelynek értelmében tanulmányaik befejezését követően vállalják hogy hazatérnek szülőföldjükre. Az aláírás természetesen nem kö-

telező, de ennek hiányában a hallgatók költségtérítéssel státusba kerülnek át, ami jelentős többletköltségekkel jár a fiatalok és családjaik számára, többségük valószínűleg ebben az esetben nem tudná vállalni a magyarországi továbbtanulással járó kiadásokat.

Ezt figyelembe véve, nem tettünk fel direkt kérdést a hazatérés vonatkozásában, hanem több egymást kiegészítő kérdés felvetésével igyekeztünk kideríteni a hallgatók szándékait. Ezek arra vonatkoztak, hogy hol tervezik a továbbtanulását és munkába állását, hol szeretne élni és mivel foglalkoznának tanulmányaik befejezését követő 5 évvel, illetve rendelkeznek-e magyar állampolgársággal. Ezen kérdések vonatkozásában, valószínűleg a fenti okokból kifolyólag nagyon magas volt a válaszmegtagadás aránya, némely esetében elérte a 30–40 százalékot is. A továbbiakban a válaszadó hallgatók megoszlását fogjuk bemutatni, feltüntetve minden esetben a válaszmegtagadók arányát is.

Melyik országban tervezi a továbbtanulást és a munkába állást?

A jelenlegi tanulmányaik befejezését követő terveik célországai között nagyfokú eltérés van annak függvényében, hogy továbbtanulást vagy a munkaerő-piaci ki lépést választják.

A továbbtanulást választók közül csupán egy vajdasági hallgató jelezte, hogy szülőföldjén szeretné folytatni tanulmányait, a válaszadó fiatalok többsége Magyarországot (75 százalék), illetve közel 10 százalékuk egyéb külföldi országot jelölt meg (Melléklet 12. táblázat).

A munkába álló fiatalok körében a magyarországi munkaerőpiacot megcélzó fiatalok aránya a válaszadók között az 53 százalékot éri csak el, 10 százalék körül van a külföldi munkát tervezők aránya, illetve közel 30 százalékuk szülőhazájába térne vissza munkát vállalni (Melléklet 13. táblázat).

Közelebb visz a hazatérési tervek megválaszolásához, azon kérdés vizsgálata, amely arra irányul, hogy tanulmányaik befejezése után 5 évvel terveik szerint hol fognak élni

14. táblázat: Tanulmányai befejezése után 5 évvel, elképzelése szerint hol fog élni?

	N	%
Magyarországon	127	37,3
Szülőhazámban	105	30,9
Egyéb külföldi országban	28	8,3
Nem tudom még	80	23,5
Összesen	340	100,0

Meglehetősen magas a „nem tudom még” válaszlehetőséget megjelölők aránya. Annak tükrében, hogy az előző kérdések esetében a bizonytalanok aránya jóval alacsonyabb volt, valószínűleg jelen esetben sokan úgy kerültk meg a válaszadást, hogy inkább választották ezt a lehetőséget, azzal szemben hogy nyíltan megtagadják a kérdésre adandó választ.

A válaszok alapján közel ugyanolyan mértékben találunk hazatérő, mint magyarországi munkavállaló fiatalokat a hallgatók között. A magyarországi munkát választók jelentős részét letelepedési szándék vezérli, melyet az támaszt alá, hogy 75 százalékuk inkább szakmán kívül helyezkedne el Magyarországon, illetve külföldön vállalna munkát abban az esetben, ha nem sikerülne a magyarországi munkaerőpiacon szakmájának megfelelő pozíciót elfoglalnia, de nem térne vissza szülőhazájába.

Az állampolgárság megszerzésére vonatkozó kérdés vizsgálata azt mutatja, hogy nem feltétlenül kötődik össze a szülőföldre való hazatérés és az állampolgárság megszerzésére irányuló kérelem. Ez elsősorban a szlovákiai és romániai magyar fiatalokat jellemzi, akiknek jelentős hányada egyáltalán nem akarja megszerezni a magyar állampolgárságot, annak ellenére hogy itt tervezi a további életét. Ez Szlovákia EU-s tagságával, illetve Románia küszöbönálló felvételével áll összefüggésben, melynek eredményeként a magyar állampolgárság már nem jelentkezik elengedhetetlen feltételként a magyarországi munkavállaláshoz és huzamos itt tartózkodáshoz.

Záró gondolatok

A Kárpát-medencei hallgatói mobilitás jelenleg elsősorban a határon túli kulturális-gazdasági elit reprodukciós csatornájaként működik, amellyel egyidejűleg a magyar felsőoktatás a határon túli anyanyelvi felsőoktatási intézmények versenytársaként jelenik meg. Magyarország és a környező országok Európai Unió csatlakozása a kialakult gyakorlatban változásokat fog eredményezni, melynek hatása egyelőre még csak körvonalakban jelezhető előre.

A magyarországi továbbtanulás „költségmentessé”¹² és a csatlakozó országok tagországgá válásával a hallgatói mobilitás trendjében a következő változások jelezhetők előre:

– A magyar felsőoktatás versenytárs jellege erősödni fog, mivel egyre szélesebb társadalmi rétegek számára válik elérhetővé a magyarországi továbbtanulás, vonzáskörzetüket még inkább kiterjesztik a szomszédos országok magyarlakta területeire.

– A kedvezőtlenebb családi háttérrel rendelkező fiatalok számára is elérhetővé válik a magyarországi továbbtanulás, az ideérkező hallgatók társadalmi-gazdasági összetétele megváltozik.

– Mivel a kulturális-gazdasági elit leszármazottai esetében a külföldi továbbtanulás motivációiban nagyfokú tudatosság rejlik, előtérbe helyezve a gazdasági megfontolásokat, a csatlakozást követően nagy valószínűséggel többen közülük az európai felsőoktatási térséget fogják előnyben részesíteni Magyarországgal szemben.

ERDEI ITALIA

¹² „Költségmentes” alatt értem, hogy a tagországokban élő határon túli hallgatók a magyar fiatalokkal azonos eséllyel kerülhetnek be államilag finanszírozott képzésbe.